

Златко Дукоски¹

МАСС-МЕДИУМИТЕ И ПОТРЕБАТА ОД РЕФОРМА НА КАЗНЕНИТЕ ОДРЕДБИ ЗА КАЗНЕНИ ДЕЛА СТОРЕНИ ПРЕКУ МАС-МЕДИУМИТЕ

Апстракт

Во трудот ќе бидат презентирани утврдените услови за одговорност за дела сторени преку мас-медиумите. Притоа, ќе се анализираат законските норми во Кривичниот законик на РМ и ќе се изврши нивна разработка, со цел да се презентираат утврдените условите за одговорност како и лицата кои може да се подведат под одговорност. Покрај условите за одговорност, во трудот ќе се обработат и негативните влијаниа на ваквите одредби и потребата од нивна реформа и утврдување на границите на одговорноста. Исто така, ќе се истакне потребата од натамошно истражување на влијанието на медиумите во општественото живеење и потребата од правна гаранција во слободата на изразување и мислата во рамките на казнените одредби.

Клучни зборови: мас-медиумите и нивното значење, одговорноста за дела сторени преку мас-медиумите, услови за одговорност, реформа на казнените одредби.

MASS MEDIA AND THE NEED FOR REFORM OF THE PENAL PROVISIONS FOR CRIMINAL ACTS COMMITTED VIA MASS-MEDIA

Abstract

The paper will be presented to the established requirements for accountability for crimes committed via mass media. It will analyze the legal norms of the Criminal Code of the RM and will perform their development in order to present the identified requirements for accountability as well as those that may be misleading under the responsibility. In terms of accountability in this work will be handled and negative impacts of such provisions and the need for their reform and establishing the boundaries of responsibility. It will also highlight the need for further research on the

¹ М-р на правни науки, Кривично право и криминологија, Министерство за внатрешни работи, zlatkodukoski@yahoo.com

impact of media in society and the need for legal guarantees of freedom of expression and thought under the penal provisions.

Keywords: mass media and their importance, responsibility of acts committed by mass media, conditions of accountability, reform of the penal provisions committed by mass media.

Вовед

Поради степенот на застапеноста на кривичните дела извршени преку средствата за јавно информирање може да дојде до тешко загрозување на правата и слободите на граѓаните. Тоа се должи на фактот што средствата за јавно информирање ја претставуваат “седмата сила“ и учествуваат во создавањето на јавното мислење, и поради тоа можат да бидат искористени како средство за извршување на казниви дела. Утврдувањето на казнената одговорност на лицата кои сториле казнено дело преку средствата за јавно информирање е значајна, бидејќи одговорноста е од претпоставен карактер. Ваквиот карактер се добива поради пропуштање на должноста да се обезбедат потребните услови за одговорност на авторот на информацијата, а таквата должност, односно пропуштање, не се однесува на содржината на информацијата, туку се однесува на околностите што оневозможуваат гонење на авторот на информацијата. Во македонското кривично законодавство за казнената одговорност за дела сторени преку средствата за јавно информирање се содржани посебни правила кои се инкриминирани во посебните одредби од Кривичниот законик и подразбираат кривична одговорност на одговорниот уредник, издавачот, печатарот и производителот, и одговорност на увозникот и дистрибутерот на средствата за јавно информирање. Појавата и ширењето на новите средства за јавно информирање налага дефинирање на нови посебни правила за казнената одговорност, со кои ќе се утврдат претпоставките и границите на одговорност.

Одговорност за казнени дела сторени преку мас-медиуми

Медиумите или *mass media* е термин со кој најчесто ги означуваат средствата за јавно информирање чија намера е да допрат до бројната публика, односно до населението на една национална држава. Терминот *mass media* бил искрован во 20 тите години од XX век со појавата на националните радио мрежи, како и со масовната дистрибуција на весниците и списанијата.² Публиката на мас-

² Potter W. James - Arguing for a general framework for mass media scholarship, 2008, стр.32

медиумите е разгледувана од некои теоретичари како масовно општество со посебни особини, меѓу кои атомизацијата и недостигот на општествените врски ги прават подложни на влијанието на модерните медиумски техники, како рекламирањето и пропагандата. Улогата на мас-медиумите во секојдневното општество е големо, но поради развојот на техниката и технологијата тие се искористуваат за извршување на некое дело кое со законот се пропишува како казниво и за кое се одредува казна.³

Проблематиката на кривична одговорност за делата сторени преку средствата за јавно информирање има свои особености поради тоа што во процесот на нивното извршување учествуваат повеќе лица. Утврдувањето на кривичната одговорност е комплексен институт бидејќи постои уставна гаранција за слободата на јавното информирање која со Уставот на Република Македонија е предвидена во член 16.⁴ Тоа подразбира дека секој учесник во информативната дејност би морал постојано да внимава поради можноста да одговара за она што го посредува. Меѓутоа, доколку ова право заштитено со Уставот не биде инкриминирано со соодветна императивна норма во определен закон, тоа нема да биде заштитено и кон прекршителите не би можело да се преземат соодветни санкции бидејќи Уставот само ќе ги гарантира човековите слободи и права. Од друга страна, пак, поради застапеноста на средствата за јавно информирање може да дојде до тешко загрозување на правата и слободите на граѓаните од кривични дела извршени преку нив.⁵ Токму поради овој факт потребно е казнените дела да ги гарантираат основните слободи и права на сите граѓани, како на оние кои ги пласираат информациите, така и на оние кои ги примаат преку мас-медиумите.

Поради големото општествено значење на средствата за јавно информирање и нивната должност вистински и објективно да го известуваат народот за случувањата во земјата и светот, и фактот што

³ Мицковски Никола - Балансирање меѓу уставната заштита и кривичната одговорност на јавните медиуми, Комуникации медиуми, Македонска транзиција, Европски универзитет, 2006 стр.179-189

⁴ „Службени весник на РМ“ Бр.52/1991, Устав на Република Македонија, Член 16:., Се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата. Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање. Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации. Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на исправка во средствата за јавно информирање. Се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање. Цензурата е забранета.

⁵ Бачиќ Фрањо - Кривично право Општ дел, Скопје 1972, стр.289-290

тие се оние чинители кои ја претставуваат „седмата сила“ кои учествуваат во создавањето на јавното мислење, можат да бидат искористени како средства за извршување на казни дела. Најчести казни дела кои можат да се сторат преку средствата за јавно информирање се: клеветата, навреда, оддавање на деловна, државна, воена или службена тајна, повикување на насилна промена на уставниот поредок, предизвикување национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост, повикување на агресивна војна и други дела чие дејствие се состои во вербално или на друг начин загрозување или повреда на заштитениот објект. Важна задача на секоја демократска и правна држава е да се заштити, и да обезбеди начин за спречување на овие злоупотреби”.⁶

Услови за одговорност за делата сторени преку масс-медиумите

За делата сторени преку масс-медиумите важат општите правила за казнената одговорност и учеството на повеќе лица во казненото дело.⁷ Тие претставуваат одредби што наоѓаат супсидијарна примена доколку посочените лица во одредбите не се одговорни според општите правила за кривична одговорност.⁸ За да се обезбеди кривична одговорност современите законодавства го напуштаат системот на каскадна одговорност затоа што е спротивен на начелото на вина. Меѓутоа, во некои законодавства каскадната одговорност се уште е присутна и се приманува (на пример шпанскиот КЗ од 1996). Суштината на каскадната одговорност е во тоа што лицата што се повикуваат на одговорност ги поставува по определен редослед, и со осудата на едно од нив се ослободуваат сите други.⁹ Од друга страна, лицето што според овој редослед доаѓа подоцна може да се ослободи од одговорност со именување на претходниот. Во македонското кривично законодавство се содржани посебни правила за казнената одговорност за дела сторени преку масс-медиумите, и се инкриминирани во

⁶ Каневчев Методија - Кривичната одговорност за дела сторени преку mass media, Годишник на Правниот факултет во Скопје, Том 39, кн. 2/3 (1999/2001), стр.67-79

⁷ Така, на пример: за клеветничката изјава дадена преку радио ќе се казни тој што ја дал; ако се договори, пак, некое лице со уредникот на весникот да објават нешто што е заштитено како на пр. државна тајна, ќе се казнат како соизвршители на делото оддавање на државна тајна; тој што наведува друг да објави некаков памфлет со кој се поттикнува национална омраза ќе одговара како поттикнувач, тој што го печати како соизвршител, дистрибутерот како помагач.

⁸ Проевски Јован - Кривичен законик, објаснувања, коментари и судска практика, Скопје, 1998 стр.132

⁹ Марјановиќ Ѓорѓи - Македонското кривично право општ дел, Скопје, 2003, стр.198-200

Кривичниот законик во посебните одредби за кривична одговорност за кривични дела сторени преку средствата за јавно информирање.¹⁰

Според член 26 од КЗ на РМ за кривичните дела сторени преку средствата за јавно информирање одговорен е одговорниот уредник, односно лицето кое го заменува во време на објавувањето на информацијата.¹¹ Согласно овој член од КЗ на РМ во став 1 точка 1, се предвидува дека, доколку до завршувањето на главниот претрес кај првостепениот суд авторот останал непознат (користење на псевдоним, погрешни податоци, анонимност), или уредникот го крие идентитетот на авторот до завршувањето на постапката во прв степен. Меѓутоа, треба да се има предвид фактот дека и самиот уредник може да е доведен во заблуда во однос на идентитетот на авторот.¹² Во став 1 точка 2 од истиот член уредникот ќе одговара ако информацијата во која тоа е содржано е објавена без согласност на авторот. Во случај кога ќе се направи суштинско менување на содржината на информацијата од страна на уредникот, издавачот или пак други лица без согласност на авторот, како автор на информацијата ќе се појави самиот уредник, издавачот итн. Во оваа инкриминација останува отворено прашањето доколку покасно се утврди дека авторот на текстот бил непресметлив или се наоѓал во правна или стварна заблуда, дали тоа може да ја исклучи одговорноста на уредникот како и дополнително дадената согласност од страна на авторот. Во став 1 точка 3 од членот 26 од КЗ на РМ уредникот ќе одговара за стореното дело кога за време на објавувањето на информацијата постоеле фактички пречки (смрт или трајната душевна болест на авторот) или правни пречки (процесниот имунитет, амнестија или помилување), за гонење на авторот што трае и понатаму. Во една ваква ситуација каде не може да се гони авторот, по принципот на објективната т.е. каскадна одговорност може да се гони уредникот, а во лоцирањето на одговорност кај уредникот, издавачот или печатарот се применува утилитаристичкиот принцип, односно

¹⁰ „Службен весник на РМ“ бр.19/04, член-28: Применување на општите одредби за кривичната одговорност: Одредбите за кривичната одговорност на лицата наведени во членовите 26, 27 и 27-а се применуваат само ако тие лица не се кривично одговорни според општите одредби за кривичната одговорност во овој законик. Овие правила имаат супсидијарна примена бидејќи наброените лица одговараат само ако не постои можност за извршеното дело да одговара авторот.

¹¹ „Службен весник на РМ“ бр.19/04, Член 26 став 1 1) За кривични дела сторени преку весник или друга периодична печатена публикација, преку радиото, телевизиската или преку филмски весници, кривично е одговорен одговорниот уредник, односно лицето кое го заменува во време на објавувањето на информацијата, ако: 1) до завршувањето на главниот претрес пред првостепениот суд авторот останал непознат.

¹² Камбовски Владо - Казнено право-општ дел, Скопје, 2004, стр.608

дека некој мора да одговара. Со посебните одредби за кривичната одговорност за кривични дела сторени преку средствата за јавно информирање освен кривичната одговорност на одговорниот уредник во КЗ на РМ се предвидува кривична одговорност на издавачот, печатарот и производителот, казниво според член 27 од КЗ на РМ.¹³

Казнените одредби за дела сторени преку масс-медиумите по многу свои карактеристики се проблематични, бидејќи станува збор за ограничување на слободата на говорот и изразувањето кои се уставно гарантирани права. Поради можноста од такво ограничување треба да се обрне внимание на одредени аспекти кои би можеле да се злоупотребат, и да доведе до задушвање на слободниот говор.¹⁴ Ваквите одредби претставуваат типичен пример на објективна одговорност и отстапување од општите начела и принципи во кривичното право каде одговараат сторителот и соучесниците, чија вина е докажана во процесна постапка. Исто така, во овие рамки може да констатираме дека се работи и за пропуштање на должниот надзор од страна на одговорниот уредник кој по природата на нештата мора да контролира и да води сметка за се она што се објавува, а за кое тој е одговорен уредник. Преку вака пропишаните императивни норми се воведува одговорност за која не се бара вина, а притоа за делото кое е направено може да одговара некој кој не мора да биде "вистински виновен", т.е. имал посредна врска со целата ситуација од која настанал деликтот. Во поширока смисла, може да се каже дека одговорниот уредник ставајќи го својот потпис на печатената публикација ја изразува својата премолчена согласност со содржината, односно со сето она што во непосредниот текст е напишано и искажано. Но, сепак, може да се смета дека пропуштањето на надзорот не е доволен основ за субјективна одговорност.¹⁵ Денес границите на слободата на мислата и

¹³ „Службен весник на РМ” бр.19/04, Кривична одговорност на издавачот, печатарот и производителот член27: (1)Кога постојат условите од член 26, кривично се одговорни: 1)издавачот - за кривично дело сторено преку непериодична печатена публикација, а ако нема издавач или ако постојат фактички или правни пречки за негово гонење, печатарот што знаел за тоа 2)производителот - за кривично дело сторено преку грамофонска плоча, магнетофонска лента, филм за јавно и приватно прикажување, дијапозитив, фонограми, видеосредства, аудитивни средства или слични средства за комуницирање, наменети за поширок круг лица. (2)Ако издавачот, печатарот или производителот е правно лице или државен орган, кривично е одговорно лицето кое е одговорно за издавањето, печатењето или производството.

¹⁴ Брановачки Владислав - Заштита слободe мисли и определења - реферат на саветовањeу Института за криминолошка и социолошка истраживања - “Уставност и законитост у заштити људских слобода и права“ - Београд 1997, стр.44

¹⁵ Водинелиќ Владимир - Сукоб личних права и слободe мишљења, Правни живот, 11-12/1992, стр.2039-2040

определувањето се значително проширени, а одредбата за кривичната одговорност на одговорниот уредник, издавачот, печатарот или производителот претставува реликт од некое блиско минато кое буди лоши асоцијации поврзани со политичките прогони.¹⁶

Секој вербален деликт, по природа на нештата во суштина секогаш има извесен призивок на политички деликт и нормално е сам по себе да носи низа други негативни состојби, каде неограничената слобода на поденинецот многу често претставува ограничување на слободата на друг.¹⁷ Слободата на еден човек и неговите човекови права не смеат да ги загрозуваат слободите и правата на друг, бидејќи балансот и рамнотежата не е лесно да се воспостават. Заради тоа потребно е постоење на кривично правни интервенции во сферата на говорот и јавното информирање, но постои дилемата дали може да се изгради и да се воспостави ваква одговорност која во морална смисла не може да се устоличи. Кога станува збор за одговорност на печатарот по малку е суптилно за некој кој само дава услуга за печатење да биде одговорен за она што го направил друг во синцирот на производство (новини, публикации, книги и др). Ова води кон потребата секој печатар да има свој уредник-цензор кој ќе ја контролира и надгледува работата на оној кој се потпишува како главен и одговорен уредник. Од друга страна, пак, таквиот начин ќе претставува цензура и ограничување на слободата на мислата до бескрај, а селективниот пристап при утврдувањето на одговорноста не треба да се применува, бидејќи може да се поистовети со принципот на објективната одговорност во кривичното право.

Одговорноста на лицата кои сториле казнено дело преку мас-медиумите е супсидијарна и има претпоставен карактер, а основата за ваквата претпоставена одговорност за друг се состои во пропуштање на должноста да се обезбедат услови на одговорност на самиот автор на информацијата.¹⁸ Примената на правилата за посебна одговорност претпоставуваат непостоење на свест за делото извршено со објавување на информацијата. Ако знае уредникот дека со нејзиното објавување се врши казнено дело и го овозможил, тогаш се активира неговата одговорноста според општите правила за соучесништво. Напуштена е концепцијата за утврдување на одговорност во однос на самата информација заснована врз пропуштање на должното внимание како небрежна одговорност, бидејќи води кон сосема искривени резултати,

¹⁶ Каневчев Методија - Кривична одговорност за дела сторени преку mass-media - Годишник на Правниот факултет во Скопје- Том 39, кн. 2/3 (1999/2001), стр.67-79

¹⁷ Марјановиќ Горѓи - Verbalni politički delikt neprijateljske propagande - u zborniku radova "Misao, reč, kazna" - Beograd 1989, str.27

¹⁸ Камбовски Владо - Казнено право-општ дел, Скопје, 2004, стр.610-613

уредникот да одговара за небрежно дело за кое законот пропишува само казнување на смислено извршување. Правилата статуираат казнена одговорност на уредникот само кога се работи за довршено дело, а не обид за извршување на одделно дело. Во таа смисла, од дофатот на ваквата одговорност треба да се исклучат соучесничките дејствија во туѓо дело, што треба да биде дополнително извршено.¹⁹

Потребата од реформа на казнените одредби сторени преку масс-медиумите

Разгледувајќи ги горенаведените констатации се наметнува прашањето дали општествените односи освен со казна може да се регулираат на друг начин и дали поради тоа во денешното право се почесто се посегнува кон кривична санкција и пропишување на нови кривични дела. Практично, тоа се сведува на ситуацијата каде што некој мора да одговара, и ако во конкретниот случај не е авторот на спорниот текст, тогаш за него мора да одговара уредникот и така по ред. Кај деликтите од вербална природа во која категорија спаѓаат и средствата за јавно информирање, станува нејасно и делува збунувачки поради причините од кои се водел законодавецот да пропише и одговорност на оние луѓе кои не сносат никаква морална вина за делото што е сторено, и со кое на некого му е нанесена одредена штета. Доколку подлабоко навлеземе во проблемот, ќе видиме дека категоријата на лица во областа на средствата за јавно информирање не претставува голема закана за да одговараат оние кои се дистанцирани во организациската структура за одговорност. Станува збор за причини поврзани со доминација на идеолошката и политичката експедитивност, која не е карактеристична само за ситуациите поврзани со вербалниот деликт и средствата за јавно информирање, туку и со низа небрежни деликти (опасно и невнимателно однесување), каде во поголема мера доаѓа до воведување на објективната одговорност.

Водејќи се од желбата за практична и општествена законодавна потреба некое однесување да се санкционира и да се казни, со цел таквото однесување да биде ретко повторувано доведува до тоа што во современото кривично право се повеќе да се отстапува од правилото дека без вина нема одговорност (*nullum crimen sine culpa*). Традиционалниот одговор на казненото право кој вклучува и примена на посебни одредби за претпоставена одговорност, ни оддалеку не е соодветен на предизвиците што ги отвараат новите медиуми. Тие се одликуваат со дигитализација на сите информации, што овозможува и

¹⁹ Марјановиќ Ѓорѓи – Македонско кривично право, општ дел, Скопје, 2003, стр.200

нивно секавично преземање или пренесување во други мрежи. За разлика од класичните медиуми, во кои може да се извршат само определени дела, главно од вербална природа, со употреба на новите медиуми можат да се извршат и значително потешки дела против имотот, животот и личноста. Така, до скоро непоимливиот компјутерски криминал во денешно време на голема врата е преселен и вгнезден во секојдневната реалност. Затоа правилата за претпоставена одговорност кои влечат корен од системот на каскадна одговорност, полека треба целосно да се искоренат. Меѓутоа ова не е случај и со новите медиуми бидејќи и покрај нивната злоупотреба од страна на легалните корисници на различните мрежи, поголема е опасноста од упад на други лица во мрежите и ширење на информациите.

Резиме

Појавата и ширењето на новите медиуми налага дефинирање на нови посебни правила за казнена одговорност со кои ќе се утврдат претпоставките и границите на одговорноста за интернет-криминалот и воопшто компјутерскиот криминал. Во современото казнено право отсутствуваат нови решенија за делата сторени преку интернет, нема ни посебни правила за одговорноста на интернет провајдерите, иако другите аспекти на нивната дејност подробно се регулирани. Поставувањето на општо прифатлива дефиниција за компјутерскиот криминал и одредени правила за одговорноста за таквите дела би требало да бидат стимулирани со конвенцијата за компјутерскиот криминал на СЕ од 2001 година.²⁰ Оваа конвенција има цел, во прв ред да го унифицира пристапот на националните законодавства кон дефинирање на компјутерскиот криминал, но истовремено и да воспостави што погуста мрежа за неговото гонење, поврзувајќи ги државите со цел да ја воспостават својата репресивна власт врз принципот на територијалност и активниот персонален принцип.

Summary

The emergence and spread of new media requires a new definition of special rules for criminal responsibility, which will determine the assumptions and limits of liability for Internet crime and cybercrime. In modern criminal law absent new solutions for the acts committed via the Internet, there are no special rules on liability of ISPs, although other aspects of their activity are regulated in detail. Setting the generally acceptable definition of computer crime and certain rules on liability for such acts,

20 <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm>, Convention on Cybercrime Budapest, 2001

should be stimulated by the Convention on cyber crime from 2001. This Convention aims primarily to unify access to national legislation to define computer crime, but also to establish a dense network that his prosecution, linking the states to establish their repressive government on the principle of territoriality and active personal principle.

Користена литература

- Бачиќ Фрањо - Кривично право Општ дел, Скопје 1972
- Брановачки Владислав - Заштита слободe мисли и определења - реферат на саветовању Института за криминолошка и социолошка истраживања - “Уставност и законитост у заштити људских слобода и права“ - Београд 1997
- Водинелиќ Владимир - Сукоб личних права и слободe мишљења, Правни Живот, 11-12/1992¹
- Дукоски Златко - Објективна одговорност во казненото право, Магистерски труд, Скопје, 2011
- Каневчев Методија - Кривична одговорност за дела сторени преку mass-media - Годишник на Правниот факултет во Скопје- Том 39, кн. 2/3 (1999/2001)
- Камбовски Владо - Казнено право-општ дел, Скопје, 2004
- Мицковски Никола - Балансирање помеѓу уставната заштита и кривичната одговорност на јавните медиуми, Комуникации Медиуми, Македонска транзиција, Европски универзитет, 2006
- Марјановиќ Ѓорѓи – Македонско кривично право општ дел, Скопје, 2003
- Проевски Јован -Кривичен Законик, објаснувања, коментари и судска практика,Скопје,1998
- Potter W. James - Arguing for a general framework for mass media scholarship, 2008
- Марјановиќ Ѓорѓи - Verbalni politički delikt neprijateljske propagande - u zborniku radova “Misao, reč, kazna” - Beograd 1989
- <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm>> Convention on Cybercrime Budapest, 23.11.2001